

Dede Korkut Kitabı'nın 'Giriş' Bölümü Üzerine Bazı Görüşler

PROF. DR. SAİM SAKAOĞLU

Her Dede Korkut Kitabı sözünü işitişimde, âdeta bir efsane gibi dillerde dolaşan, merhum büyüğümüz Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'ye mal edilen o güzel sözü hatırlarım. Bazılarımız, belki de büyüğümüzün böyle bir sözü söylemediğini ileri sürebilir, belki de o görüşe katılmayabilir. Ama Nasreddin Hoca'mızın o güzel fıkrasında olduğu gibi bu söz merhum Köprülü'ye yakışıyor. Sadece ona mı? *Dede Korkut Kitabı*'mıza da yakışmıyor mu?

Elimin altında basım tarihinin üzerinde birkaç yıl geçmiş olan bir güzel kitap var. Biraz ondan söz edeceğim, biraz da başka görüşlerimle küçük bir iki karşılaştırmaya yöneleceğim. Önce kitabın tam künyesini verelim, çünkü bazılarımız hâlâ görememiş veya ulaşamamış olabilir.

Osman F. Sertkaya, *Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshasının 'Giriş' Bölümü (Metin Transkripsiyonu ve Açıklama Notları)*, İstanbul 2006, Ötüken Neşriyat A. Ş., 160 s., Özener Matbaası, Yayın No.: 636, Kültür Serisi: 297.

Eserin yayımlandığı tarihte İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü olan Prof. Sertkaya şimdi aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyeliği görevini sürdürüyor.

Kitabın tanıtımı ve onunla ilgili görüşlerime geçmeden önce, ben de Sayın Sertkaya'nın *1. Bölüm*'ü oluşturan *Sunuş*'a başlarken yaptığı gibi kısa bir düne dönüş yapmak istiyorum. *Sunuş*'un tek cümleden oluşan ilk paragrafı şöyledir:

“Dede Korkut hikâyeleri ile tanışmam, 50'li yılların başlarında, daha ilkökula başlamadan önce kızkardeşim Oya ile birlikte, Kerkük göçmeni olan anannemden dinlediğimiz *Depegöz* hikâyesinin Türkmencesi ile başladı.” (s. 5).

Demek ki herkesin değilse bile daha çok Dede Korkut araştırmacılarının benzer hatıraları varmış. Başka araştırmacı arkadaşlarımda da birer 'Dede Korkut hikâyeleriyle tanışma' hikâyelerinin olduğunu biliyorum. Benim de, bu hikâyelerle tanışmamın güzel bir hatırası vardır. 1950'li yıllara girmeden önce İstanbul'da

yayımlanan bazı ticari çocuk dergileri vardı. Adları mı? Belki *Çocuk Haftası*, belki de *Çocuk Dünyası*... Gerçekten verdiği bilgilerle bizi doyuran; hikâye, masal ve fıkralarla bize hoşça zaman geçirmenin yanında yine bilgiler veren bu dergilerin dünyamıza sunduğu ilk kişi Nasreddin Hoca idi. Onun bir fıkrası, derginin arka kapağında altı kare ile anlatılıverirdi. Bu arada o dünyada tuhaf yaratıklarla karşılaşmaya başlamıştık. Bunlardan birinin adı *Teppegöz*, öbürlerinin ise *Deli Dumrul* idi. Zevkle okuyorduk. Ama bir şeyi bilmiyorduk. Bunlar meğer, lise yıllarımızda Abdurrahman Nisari ve Nihat Sami Banarlı'nın ders kitaplarından öğreneceğimiz üzere, *Dede Korkut Kitabı*'ndan alınıp bizim dünyamıza indirgenen anlatmalarımış.

"Anlatmalar" dedim, çünkü günümüzde *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan 12 "parça"nın adı nedir? Hikâye mi, destan mı, efsane mi, masal mı, yoksa destansı hikâye mi? Bugüne kadar yapılan yayınlara bakılırsa bu adların bazıları 12 'parça' ile örtüşmektedir. Onlar yerine göre masaldır, yerine göre hikâye veya efsanedir; ama onlar o güzel kitaptaki şekilleriyle birer destani hikâyedir; en azından ben böyle düşünüyorum. Mesela rahmetli büyüğümüz (Dr.) Orhan Şaik Gökyay'ın 1938 yılında ilk defa büyük boyda yayımladığı kitaptakilerle ertesi yıl yayımladığı *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları* adlı iki kitabındakilerin tür olarak aynı adla anılmalarını doğru bulmuyorum. Zaten Sayın Gökyay da 'Masallar' diyerek bu konuya dikkatimizi çekiyor. Yine Gökyay'ın, neredeyse 40 yıl sonra yayımladığı iki kitabın da *Dede Korkut Hikâyeleri* adını görüyorduk (1976, 1980). Bu arada başka yazarlar metin yayımlarken şairler de *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin metinlerini nazma çekiyorlardı. Ancak ortaya konulan yeni şekiller farklı adlarla (terimlerle) anılıyorlardı. Basri Gocul, nazma çektiği metinlerin yer aldığı kitabına, *Türk Millî Destanı / Oğuzlama* (Bursa, ty.) derken Niyazi Yıldırım Gencosmanoğlu da, *Dede Korkut'tan / Salur Kazan Destanı* (İstanbul 1976) ve *Boğaç Han Destanı* (İstanbul 1977) adlarıyla kitaplar yayımlıyordu. Gerçekten de, özellikle son iki eser âdeta birer destan şaheseri olarak ortaya konulmuştu.

Evner Behnan Şapolyo da, Türk tarihinin değişik dönemleriyle ilgili olarak ortak bir üslupla kaleme aldığı ürünlerden oluşan *Türk Efsaneleri* (İstanbul 1965, 3. bs.) adlı kitabına *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden de dört parçaya yer vermişti, ancak bunlar kitaptan alınmamıştı.

Bu arada onun bir başka kitabında kullandığı terim dikkati çekiyordu: *Dede Korkut Masalları* (İstanbul 1966).

Görüleceği üzere, yazar ve şairler işlemelerine göre *Dede Korkut Kitabı*'ndaki metinlere uygun adlar vermişlerdir. Ancak, Dresden ve Vatikan yazmalarındaki

metinlere verilecek en uygun ad hocam Prof. Dr. Muharrem Ergin'in de ifade ettiği gibi (*Dede Korkut Kitabı I / Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara 1958 (2. bs. 1989; 3. bs. 1994), 2, 4) 'Destani Hikâye' olmalıdır.

Prof. Sertkaya'nın çalışması çeşitli başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu başlıklarda, âdeta *Dede Korkut Kitabı*'nın bulunuşundan yakın tarihe kadar geçen hikâyesi bir liste olarak verilmektedir. Yazar, böylece alana yeni giren veya girecek olanlara hazır tarih bilgilerini sunmaktadır. Bu başlıkları kısaca tanıtmak, böylece çalışmanın değerini ortaya koymak isterim.

Yukarıda, Sayın Sertkaya'dan alıntıladığımız ve daha sonra gelen *İçindekiler*'den (s. 7) önce yer alan {1} *Sunuş* (s. 5-6)'ta, yazar böyle bir çalışmanın hazırlanmasında rol alan güzel sebepleri sıralamaktadır.

Dede Korkut Araştırmalarının Aşamaları (s. 8), şu alt başlıklardan oluşmaktadır: Metnin bulunması ve tavsifi (s. 8-11), Öncü çalışmalar (s. 11-14), Metin neşirleri (s. 14), Transkripsiyon ve edisyon kritik neşirleri (s. 15-16), Çeviri çalışmaları (s. 16-17), Başka dillerde çeviriler (s. 17), 1975-2005 arasındaki filolojik açıklamalar (s. 19-22), Açıklamalı neşirler (s. 22-23). Bu başlıkların bazılarının alt başlıklarının olduğunu hatırlatalım.

Daha sonra *Bibliyografya* (s. 24-26) ve *Kısaltmalar* gelmektedir (s. 26). 1. bölümün son başlığı, kitap boyunca ele alınacak olan "Açıklanan 73 kelime ve şekiller" in bir liste hâlinde verilmesine ayrılmıştır.

Burada hemen belirtelim ki *İçindekiler*'de gözümüze çarpan harflendirme ve numaralandırma düzenini yadırgadık; uygulanan düzen alışılmışın dışında bir yapıya sahiptir.

2. bölüm, *Tıpkıbasım ve transkripsiyonlu metin* (s. 30-45), 3. bölüm *Açıklamalar* (s. 46-150) ve 4. bölüm de '*Giriş*' bölümündeki *Soylama*'lar üzerine (s. 151-160) başlıklarını taşımaktadır.

Bu kısa tanıtımda verdiğimiz sayfa numaraları, tarafımızdan belirlenmiş olup kitapta daha farklı sayılardan oluşmaktadır.

Kitabın dili açısından incelenmesi elbette dil bilginlerinin işidir, onlar gibi sayfalarca görüş belirtme konusunda kendimi yetkili olarak görmüyorum. Ben, bir halk edebiyatı araştırmacısı gözüyle iki konuya eğilecek, eserin ruhunu incitmeden, hatta ona katkı sağlayarak görüşlerimi bildireceğim.

Dede Korkut Kitabı'nın ilk basımı 1332 / 1916 tarihini taşımaktadır. Kilisli Muallim Rifat [Bilge] tarafından yayımlanan Dresden nüshası 171 sayfadır. Korumuz olan ilk sekiz sayfa (s. 2 - 9) ile ilgili olarak merhum Bilge şöyle demektedir:

“Sonradan Osmanlılar zamanında Dede Korkud’a dâbil bir mubarrir-i mecbûl tarafından ilâve edilmiş bir mukaddimedir.” (s. 3)

Bu konuyla ilgili olarak düşünülen notta ise şöyle denilmektedir:

“Mukaddimenin sonradan başkası tarafından yazılmış olmasına dair bir sarabat yoksa da birçok kitaplarda bu gibi ilâve edilmiş mukaddimeler gördüğüm cibetle bu fikre zâhib oluyorum.”

Merhum Bilge'nin 'mukaddime' adı altında değerlendirdiği sayfaları Dr. Ergin, [*Giriş*] olarak adlandırmaktadır. Onun, daha sonra yapacağım bir karşılaştırmaya esas olacak bölümü de içine alan 'giriş'i, kısaltarak sunuyoruz:

“Kitabın girişi Dede Korkut’u takdim için yazılmış olup iki kısımdan ibarettir. Birincisi hikâyelerin tesbiti veya istinsahı sırasında yazılmış olan ve Dede Korkut’u tanıtan kısımdır. . . Girişin. . . ikinci kısmı ise Dede Korkut’un sözlerine ayrılmıştır. . . bu kısımda önce Dede Korkut’un söylemiş olduğu vecizeler sıralanmakta, sonra da kadınları dörde ayıran sözleri gelmektedir.” (Ergin 1958: 3)

Kadınların anıldığı bu bölüm Dresden nüshasında 7 / 5’te başlamakta 9 / 12’de sona ermektedir. Bu, toplam 34 satırın baş ve son taraflarını hocası ile öğrencisinden, Prof. Ergin ve Prof. Sertkaya’dan alıyorum.

“Ozan aydur: Karılar dört dürlüdür.” (Ergin 1958: 76)

“Ozan eydür: Karı-lar dört dürlüdür.” (Sertkaya 2006: 41)

“Allah saklasun, ocağunuza bunçılayın ‘avrat gelmesün.” (Ergin 1958: 77)

“Allâb saklasun! Ocağunuza bunçılayın ‘avrat gelmesün!” (Sertkaya 2006: 45)

Bu satırlar Vatikan nüshasında ise şöyledir:

“Dede Korkut dilinden ozan aydur: Karılar dört dürlüdür.” (Ergin 1958: 76)

“Allah saklasun, ocağunuza anun-gibi ‘avrat gelmesün.” (Ergin 1958: 77)

Prof. Sertkaya yalnız Dresden nüshasıyla ilgilendiği için son iki satırı ondan da almamız söz konusu olamazdı.

Şimdi, Dede Korkut’umuzun ‘karı’ diye adlandırdığı, ancak dönemin dilinde herhangi bir aşağılama anlamı taşımayan, bugün “eş, hanım, kadın” diyebileceğimiz kavramın dört kahramanını tanıyalım. Bu dört kadını önce ad olarak sayan Dede, sonra da haklarında yeterli açıklamayı yapmaktadır:

solduran sop: [solduran soy]

tolduran top: [dolduran top]

ivüñ tayağı [evin dayacağı, direği]

niçe söyler-isen bayağı [ne kadar söylersen bayağıdır]

Biz, kadınların bu özelliklerini günümüz Türkçesiyle ve özetleyerek vereceğiz. Ancak açıklama sırası ilk verildiği yerdeki gibi değildir. Biz de Dede'ye uyararak sırayı, onun açıklamasına göre düzenleyeceğiz.

Evin direği: Kocasını evde olmasa bile, dışarıdan konuk geldiği zaman onu yedirir, içirir, ağırlar ve gönderir. O, Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'nın soyundandır. Onun çocukları büyüsün. Ocağına böyle hanım gelsin.

Solduran sop / soy: Sabah olunca yerinden kalkar kalmaz elini yüzünü yıkamadan dokuz yağlı ekmek ile bir kova yoğurdu beklemeye başlar. Doyuncaya kadar tıka basa yer. Sonra da elini böğrüne vurup seslenir: 'Bu evi yıkılası adama vardığımdan beri karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım ayakkabı, yüzüm yaşmak görmedi. Ah bir öleydi de birine daha varsaydım, umduğumdan daha iyi olsaydı.' der. Onun gibisinin Han'ım bebekleri yetişmesin. Ocağına böyle avrat gelmesin.

Dolduran top: Sarsınca ayağa kalktı; elini yüzünü yıkamadan obanın bir ucundan öbür ucuna gezip tozdu. Dedikodu yapıp gizli konuşulanları dinledi. Öyleye kadar gezip sonra evine döndü. Gördü ki, hırsız köpek ile koca dana evin içini birbirine katmış; tavuk kümesine, sığır ahırına dönmüş. Komşularına seslenir: 'Kız Zeliha, Zübeyde... Kutlu Melek, ölmeye, kaybolmaya gitmemiştim. Yatacak yerim yine bu harap olası evdi. Ne olaydı, benim evime biraz bakıverseydiniz. Komşu hakkı Tanrı hakkı.' diye söylenir. Ocağına bunun gibi avrat gelmesin.

Ne kadar söylersen bayağıdır: Yabancı bir yerden hatırlı bir konuk geldiğinde evin erkeği de evde ise, 'Haydi kalk, ekmek getir de yiyelim, konuk da yesin. Pişmiş ekmeğin arkası olmaz, yemek gerekir.' dese kadın der ki: 'Neyleyeyim, bu yıkılası evde un yok, elek yok; deve değirmenden gelmedi; ne gelirse benim sağrıma gelsin.' diyerek elini kıcına vurur; yönünü öteye, sağrısını kocasına döndürür. Bin söylersen biri kulağına girmez, kocasının sözü de kulağına girmez. Ol, Nuh Peygamber'in eşeğinin aslıdır. Han'ım, Allah sizi ondan da saklasın, ocağınıza böyle avrat gelmesin." (Ergin 1958: 76-77).

Böylece Dede'mizin, üçü pek makbul olmayan, dört kadını tanımış olduk. Ondan yüzlerce yıl sonra Çukurova'nın bir bilge anası acaba kadınları nasıl bir sınıflamayla bize sunuyor. Önce, bu görüşlerin ortaya konulduğu yeri, ortaya koyanı, derlemeyi yapanı ve yayımlandığı eseri tanıyalım.

Ali Rıza Yalgın, Türk kültürü tarihinde çok önemli bir yeri olmakla birlikte yeterince tanınmamış bir derleyicimizdir. Gerçi onun asıl işleri, ilk okul öğretmenliği, ilköğretim müfettişliği, müze müdürlüğü gibi devlet kadrosunda görev

almaktır. Ancak o, meslektaşları gibi boş zamanlarını farklı şekillerde değerlendirmemiş, Güney Anadolu coğrafyasına âdeta ömrünü adamıştır. Onun beş kiptan oluşan *Cenüpta Türkmen Oymakları* adlı derleme ve yorumları son derece önemlidir. Ciltler sırasıyla; 1931-1932, 1933, 1933, 1934 ve 1939 yıllarında yayımlanmıştır. Daha sonra beş kitabın ilk ikisi birinci, öbür üçü ikinci cildi oluşturacak şekilde, Sabahat Emir tarafından yeniden yayımlanır: 1977, 1993.

Burada bu kitapların, yeni basımda ikinci ciltte yer alan dördüncü kitabından bir bölümü aktaracağız. Merhum Yalğın, özetleyerek aktaracağımız bölümün sonunda, fazla bir bilgi vermeden şu cümleyle *Dede Korkut Kitabı*'na göndermede bulunuyor: "Dede Korkut'taki hikâye ile pek sıkı bir bağlantısı olan bu konuşmadan çok memnun oldum." (Yalğın-Emir II 1993: 209)

Acaba, Dede Korkut'ta 'karı' diye ifade edilen hanımlar konusunda merhum Yalğın ne diyordu? Daha doğrusu o bize nasıl bir kelimeyi aktarıyordu? Sözü ona bırakalım:

"21 Nisan 1933 tarihinde Adana'nın Kadırlı kazasında Hasibe Teyze isminde bir halk şairesine rastladım. Söz sözü açtı. Sonunda söz kadınlara çevrildi.

Hasibe Teyze sorduğum kadın bahsine başlarken:

Oğlum, avrat dediğin üç türlü olur, diye şu sınıflandırmayı yaptı: 1. Zavratızort, 2. Çepelimürt, 3. Hazretimülk.

Atalarımız: 'Erkek sel, avrat göl' demiş. Karılar içinde iyiler olduğu gibi kötülere de vardır. Biz bunu kusur görmezik." (Yalğın-Emir II 1993: 206)

Acaba yukarıda adları sayılan üç hanım ile Dede'mizin saydığı dört hanım arasında ne gibi benzerlikler var? Dede'mizin dört dediği kadın niçin bir hanımın dilinde üçe iniveriyor? Hasibe Teyze'nin adlandırmasında da dikkati çeken farklı bir yön daha vardır. İlk iki hanımın adlandırılmasında taklit seslerden, belki de bölge ağızlarından alınan kelimelerden yararlanılmıştır. Zaten Yalğın da ilki için bir kaynağa göndermede bulunmuştur. O, ayrıca, aşağıda da göreceğiniz üzere, ilk iki kadını anlatırken, yukarıda adlarının sonuna "avrat" adını getirirken üçüncüsüne "hatun"u getiriyor.

Şimdi de bu üç hanımın özelliklerini kısaca görelim.

Zavratızort avrat: "İşin nereden geldiğini, nereye gittiğini, nasıl olup bittiğini bilmeyen avratlara -zavratızort- avrat derler. Bu avratların hesabı kitabı olmaz, onların sözüyle kuyuya inilmez. Bu karılar iş görüyorum derler, herkese öğünürler, ama işlerinin aslı astarı olmaz. Erlerine yardım eder gibi görünürler, kârları

olmaz, misafir ağırlarım derler, misafir kovarlar.” (Yalgın-Emir II 1993: 207).

Bu arada, dedelerin bu tür kadınlara ettiği kötü duadan oluşan bir beşlik verilmiştir.

Aynı yerde yer alan son cümle ise şöyledir: “Oğlum... Allah bir eve bunun gibi avrat komasın.”

Çepelimürt avrat: “...akşama kadar evde iş görmez. Çadırında çene çalar, öteki beriki ile kavga eder, yalancı pehlivan gibi adam aldatır. Bu karıların evine tavuk pisliğinden giremezsin.” (Yalgın-Emir II 1977: 207).

Bu arada ataların bu kadınlar için söylediği bir beşlik verilmiştir.

Aynı yerde yer alan şu son iki cümle ise şöyledir: “Allah adama bu şekil avradın yüzünü göstermesin... Bunlar ev batıran, yurt göçüren karılardır.” (Yalgın-Emir II 1993: 208).

Hazretimülk Hatun: “Bu şekil kadınlar; işini, idaresini bilen, herkesten önce kocasını seven, evin erkeğine, uşağına yardım eden, misafire iye bakan kadınlardır. Bunlar her zaman obanın şenliğidir. Bu kadınların girdiği yere saygı girer. Böyle hatunlara canlar kurban olsun; bunların ahiretleri ışık dolsun, bunlar bolluktan darlığa girmesin, günün akını görsün, düşmanın kara yüzüsünü görmesin; bin yaşasın.”

Daha sonra, “Dedelerimizin bunlar için şöyle demiş:” denilerek övgülerle süslü şu dörtlüğe yer verilmiştir (Yalgın-Emir II 1993: 208):

*Kıyna kıyna yıkıyor yükü
Bulunmaz dünyada biricik teki
Her böyle mi hatının kökü
Birin de bana ver Hazretimülkün*

(Kıyna kıyna: Aheste aheste, sakın, itinalı)

Dedem Korkut’un yüzyıllarca, Hasibe Hatun’un da üç çeyrek yüzyıl önce (1933) tanıttığı hanımları gördük. Acaba Hasibe Hanım bu ilhamı nereden aldı? Anlattıklarını kimden dinledi? Dinlediği kişi de kimden dinlemişti? Acaba o kişi, Dedem Korkut’un diyarından yüzyıllarca önce Çukurova’ya gelip yerleşen bir ‘tatlı dilli’ ata olamaz mı? Eğer arayıp ortaya çıkarabilirsek o dağlarda, o ovalarda, o obalarda daha nice Hatunlar vardır. Böylece günümüzü dünümüze bağlayacak nice sözlü delilleri ortaya koymuş olacağız.

Dede Korkut Kitabı’nın ‘Giriş’ bölümünü ayrı bir çalışmanın konusu olarak ele alarak bizleri günümüze taşıyan Prof. Sertkaya’ya teşekkür ederken onun yine son derece önemli bir tespitine daha eğileceğiz. Kitabın, 4. bölümü, ‘Giriş’

bölümündeki *Soylama*'lar üzerine adını taşımaktaydı. Bu on sayfalık bölümde ele alınacak iki konu vardır:

'Soylama'ların şiirsel yapıları

'Soylama'larda görülen düzensizlikler.

Bu konulardan ilki uzun bir araştırma ve sayfalar sürececek bir yorumlama ile ilgilidir, belki de başlı başına konu olarak ele alınması daha doğru olacaktır. Biz de ikinci konuya eğilip 40 yıllık deneyimlerimizin ışığı altında değerlendirmeye çalışacağız.

Prof. Sertkaya bu bölüme şu cümle ile başlamaktadır: "*Mensur bir metin olan Dede Korkut Kitabı'nın içerisinde, yer yer 'soylama' denilen manzum parçalar da bulunmaktadır.*" (s. 151). O, sırasıyla Muharrem Ergin ve Cahit Öztelli'nin bu konudaki görüşlerine yer verdikten sonra Tourkhan Gandjei'nin görüşlerini de Orhan Şaik Gökyay'dan aktararak veriyor. Bu alıntılarını topluca değerlendiren Prof. Sertkaya son olarak da kendi görüşlerine yer vermiştir. Biz, onun görüşlerine geçmeden önce, yukarıda adlarını andığımız üç araştırmacının görüşlerini Prof. Sertkaya'nın cümleleriyle değerlendirelim. O diyor ki:

"Yani C. Öztelli'ye göre *Dede Korkut Kitabı*'nda "manzume" yoktur. M. Ergin'e göre "manzume" var fakat manzumelerde "vezin" yok, Orhan Şaik Gökyay'a göre ise manzumelerde "dörtlük" ve "kıtalara ayrılma" yoktur. Yine Ergin ve Gökyay'a göre *Dede Korkut Kitabı*'ndaki manzumeler "serbest nazmın" başarılı örnekleridir." (s. 151-152).

Bu konuya 1985 ve 1988 (basımı 1994) yıllarında iki defa eğilen Prof. Sertkaya daha farklı düşünmektedir. İlk yazısıyla ilgili görüşleri şöyledir:

"Ben '*Dede Korkut Kitabı*'ndaki manzum parçalarda dörtlük türü ve bece vezni var mı?' başlıklı yazımda (1985) bu kanaatlerin hepsinin yanlış olduğunu söyleyerek '*Bamsı Beyrek*' boyundaki bir soylamanın $(4 + 3) = 7$ 'li bece vezni ile söylenen üç dörtlük olduğunu ileri sürmüştüm ve '*Bamsı Beyrek*' boyundan bir başka örnek daha vererek *Dede Korkut Kitabı*'nda manzum parçaların bulunduğunu, bunların bazen dörtlükler hâlinde ve bece vezni ile yazıldığını söylemiştim. Bana göre "*Soylama*" başlığını taşıyan bu manzum parçaların ilk bölümü *Soylama*'nın hitap bölümü, ikinci bölümü *Soylama*'nın kendisi, üçüncü bölümü ise *Soylama*'nın temenni bölümünü oluşturmaktadır.

Bu görüşümü *Dede Korkut Kitabı*'ndaki bazı manzum parçaların bece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması' başlıklı araştırmamda başka örneklerle destekleyerek *Soylama*'ların sistemini ortaya koymaya çalıştım." (s. 152).

Prof. Sertkaya'ya göre, kendinden önce görüş ortaya koyanları “yanlış kanaatlere sevk eden sebep veya sebepler” olmalıdır. Bu sebep veya sebepler “iyi tespit” edilmeli, sonra da bu tespitlerden yola çıkılarak yanlış görüşler düzeltilmelidir. Prof. Sertkaya'nın soru niteliği taşıyan şu görüşü, belki cevabı bile pek az düşünülmüş ‘çok bilinmeyenli’ bir denklem gibidir. Prof. Sertkaya bu konuda şöyle demektedir:

“Bana göre bu metinler toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda, bir sünnette, bir merasimde anlatılmış, bu anlatılanları dinleyen bir kişi de daha sonra aklında kaldığı kadarını yazıya geçirmiştir. Bu yüzden bazan kelime ve ekler atlanmış, böylece hece vezni, bazan da mısralar atlanarak dörtlük sayısı bozulmuştur. Metnin müstensibler tarafından kötü istinsabı ve manzum parçaların her iki yazmada da açıklıkla belirtilmemesi yüzünden nâşirlerin okuma, hece ve mısra bölme yanlışları da yukarıda belirttiğim hususlara eklenince, Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçaları sökmek çok güç bir iş halini almıştır.”
(Sertkaya 2006: 152).

Yukarıda başka bir vesileyle de belirttiğim üzere, değişik ortamlardaki derleyiciliğimizin üzerinden 40 yıl geçti. Dolayısıyla anlatmaların başına nelerin gelebileceğini yakından biliyorum. Anlatmaların bir bölümü, anlatılma sırasında, biraz da anlatıcının yavaş anlatmasından yararlanılarak anında yazıya geçirilebilir; ancak bunların oranı son derece düşüktür. İkinci ve daha önemli nokta, dinleyicinin aklında kalanları daha sonra yazıya geçirmesidir. Anlatıcının, dinleyicisine bire bir anlatıp yazmasına yardımcı olması ise anlatmayı zedeleyeceği için hoş karşılanmaz.

Bu konudaki en iyi yöntem, aynı anlatmayı aynı kaynak kişiden defalarca dinleyen birinin yazıya geçirmesidir. Eğer kaynak kişinin okuryazarlığı varsa o da yazıya aktarabilir.

21 yıl kaldığım Erzurum'daki tespitlerimden biri de şu idi. Anlatıcı (Meddah Nalbant İshak Kemalî) hikâyeyi bütün güzelliğiyle anlatıyor, sıra hikâyenin saz eşliğinde söylenmesi gereken yerlerine gelince oralarda hangi türkülerin ve şiirlerin okunacağını bilen birisi (Marangoz Ummanî Usta) sazı ve sesiyle devreye giriyordu. Bir başka konu ise, bu 21 yıl içinde arkadaşlarım ve ben aynı meddahtan (Meddah Behçet Mahir) bazı hikâyeleri iki, hatta üç defa fakat birkaç yıl ara ile banda kaydettik. Hatta arada başkalarının da bizim tekrar tekrar aldığımız hikâyeleri banda aldıklarına şahit olduk ve hep birlikte dinledik. Gördük ki aynı meddah, aynı hikâyeyi veya destanı (Koroğlu Destanı) her anlatışında farklı sunumlar yapmaktadır. Demek ki, bir anlatmanın aynen yazıya

aktarılmasının önünde çok çeşitli sebepler var.

Bu konuda uyguladığımız bazı yöntemler de yok değil. Değişik yıllarda ve sınıflarda bizzat ben kaynak şahıs oluyor ve bir fıkra veya efsaneyi öğrencilerime anlatıyorum. Arkasından da öğrencilerimin dinledikleri anlatmayı yazıya aktarmalarını istiyorum. Sınıfta yazdıklarını topluyor, 15 gün sonra, o küçücük fikrayı veya efsaneyi tekrar anlatmadan, akıllarında kaldığı kadarıyla bir daha yazmalarını istiyorum. Sonuç pek de iç açıcı olmuyor. Araya giren 15 gün içinde, o küçücük fıkra veya efsane aslından uzaklaştırılmış oluyor. Hemen belirtelim ki öğrenci 15 gün sonra fikrayı veya efsaneyi yeniden yazacağını bilmiyordu.

Tekrar anlatıcılara dönelim. Bir meddahtan derlenip de kitap hâline getirilen bir anlatmayı, ona belli etmeden yeniden anlattığı sırada takip etmek de bizleri hayal kırıklığına uğrattı.

Bunlardan hareketle Prof. Sertkaya'nın Soylama'larla ilgili görüşlerine gelelim. Önce örneğimizi verelim.

Temmuz 1969'da, o zamanın ilçesi, günümüzün 69 kodlu ili Bayburt'ta alan çalışması yapıyorum. Şimdi Onsekiz Mart Üniversitesinde halk edebiyatı öğretim üyesi olan Yrd. Doç. Dr. Hamdi Güleç de öğrencim. Onun köyünü Alıçlı'yı merkez alarak derleme gezilerine çıkıyoruz. Elbette o köyü de ihmal etmiyoruz, hatta ağırlıklı olarak ora halkını değerlendiriyoruz. İşte tespitlerim.

İlle de kaynak kişi olmak isteyenler var, hâl dilleriyle bunu anlatıyorlar. Sağdan soldan, özellikle kendi yakınlarından olan hanımlarından dinlediklerini anlatmaya çalışıyorlar.

Dinleyiciye açık olan derlemelerimiz sırasında öğrendiklerini birkaç gün sonra derleyiciye 'satmaya' çalışanlar da var. Çünkü, dinleyicileri tedirgin etmemek için aynı anlatmayı, birkaç kişiden alıyordum; kimin en iyiyi ve güzeli anlatacağını peşinen bilemezdim.

Bu 'zorunlu kabuller'den sonra benim de anlatmaları için ricada bulunduğum anlatıcılarımız da vardı. Torunları, onların masallarıyla büyüdüğü için ben onları da devreye sokmak istiyorum. Bunlardan biri olan Nezahat Güleç'ten (yaşı: 65) de bir Hurşit ile Mehri Hikâyesi alıyorum. Daha sonraki yıllarda yayımladığım hikâye bize pek çok ipucu veriyordu. Biz hikâyenin asıl yapısını bildiğimiz için Nezahat Hanım'ın hikâye üzerindeki tasarruflarını yakalayabiliyorduk. İşte, 'yaşlı' ve artık anlatmaya anlatmaya 'unutkan olan' bir kaynak kişide belirleyebildiklerimiz:

Bazı şiirler unutulduğu için, normalde, yazılı metinlerde 'Aldı Hurşit' vb. şeklinde olan konuşmalar doğrudan nesir cümleleriyle ifade ediliyordu.

Anlatıcı, en az üç dört dörtlükten oluşan bir türküyü okurken bazen ilk dörtlüğü okuyor, kalanını nesir diliyle anlatıyordu.

Sadece bir beytini okuyabildiği türkülerin devamları da nesir diliyle anlatılıyordu.

Bu durumlar, 'İşte bir şeyler söyledi.' vb. benzeri cümlelerle geçiştiriliyordu.

(Bu hikâyemizin basılı şekli için bk. "Bayburt'ta Derlenen Bir Halk Hikâyesi: Hurşit ile Mehri", *Türk Folklorundan Derlemeler 1986 / I*, Ankara 1986, 279-297.)

Öğrencim Yrd. Doç. Dr. Ali Duymaz (şimdi Prof. Dr.) ile bu halk hikâyesi üzerine yaptığımız bir kitap çalışmasında Bayburt derlemesini de karşılaştırmaya esas olan sözlü kaynaklardan biri olarak ele almıştık. Bu derlemem, metinlerin değerlendirilmesi sırasında. "Bu metin masallaşmaya yüz tutmuş bir metin olarak dikkati çekmektedir." (S 16) şeklinde ele alınmıştı.

Destan, halk hikâyesi, vb. halk anlatmalarında var olan manzum bölümlerin değişmesi, daha doğrusu bozulması nasıl gerçekleşiyor? Bunu görmek için anılan kitabımızdan küçük bir bölümü aktaracak ve açıklık getirmeye çalışacağım.

Hikâyedeki şiirlerin ele alındığı Üçüncü Bölüm'deki, 'Kahramanın Gurbete Çıkışı ve Sevgilisini Takibi Epizotuna Bağlı Şiirler' incelenirken, bizim "masallaşmaya yüz tutmuş" diye değerlendirdiğimiz hikâyedeki şiirlerle ilgili dikkati çeken bir açıklama vardır. S 11 kısaltmasıyla gösterilen metnimiz için şöyle deniliyor:

"S 11'de ise daha önceki epizotta da yer almış olan üç mısralık eksik bir şiir dikkati çekmektedir. Hurşit'in ocak taşının önünde söylediği bu şiir şöyledir:

*Hani yaylam hani senin ezelin,
Gabdı dal üstünde gondu gazelin,
Çokdan berli görülmüyor güzelin,*

.....

S 11'de bu epizota bağlı olarak görülen ve Mahmihi'nin ocak taşı altına bıraktığı mektupta yer alan altı mısralık bir şiir daha bulunmaktadır. Eksik ve bozuk olan bu şiirin hece sayısı ve kafiyelenişi de düzgün değildir.

Bu epizota bağlı olarak S 11'de yer alan son şiir de üç mısralık ve eksik bir haneden meydana gelmektedir. Hurşit'in ocak taşı altında bulunduğu Mahmihi'ye ait mektubu okumasından sonra duygulanarak söylediği şiirdir. Şiirin üç mısrası *aaa* şeklinde kafiyelidir ve hanenin son mısrası unutulmuştur. Hece sayısı 11

olarak görülmektedir (Sakaoğlu-Duymaz 1996: 44-45).

(S: Çalışmada ele alınan sözlü kaynakların numarasını göstermektedir.)

Yukarıda başvurduğumuz çalışmamızın künyesi aşağıdaki gibidir:

Hurşit ile Mahmibri Hikâyesi, [Ankara 1996], [X] + 161 s.

Aynı derlemem için ortak imzalı kitabımızdaki bir nokta daha dikkati çekmektedir. 'Sevgilinin Düğüne Son Anda Yetişme Epizotuna Bağlı Şiirler' arasında (S 11) ile ilgili şu açıklama, *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili sıkıntılara az da olsa ışık tutabilir görüşündeyiz.

"S 11'de ise çeşme başındaki Karakız Hurşit'e hitaben iki mısra söyler. Muhtevası itibarıyla hikâyeye pek uygun olmayan bu iki mısra şöyledir.

Çok çörek büşürdüm yalın o mahramaya bağlı

Get gelemem gavur oğlu sen de bir Urum'un oğlu.

Şekil olarak da bozuk olan bu mısralar sözlü varyantlardaki şiirlerin sağlamlığı hakkında da bir fikir vermektedir" (Sakaoğlu-Duymaz 1996: 50).

Cenupta Türkmen Oymakları adlı derleme ciltleriyle bizlere çok şeyler kazandıran Ali Rıza Yalın, notlar arasında kayıt tekniği ile ilgili kısa açıklamalar yapar. Ben bir tanesiyle konumuza güç katmak istiyorum.

O, 24 Ocak 1931 tarihindeki Balkar köyünde oturan Hınız Ahmet'ten derlediği bir hikâyenin (Alageyik) notunda şöyle demektedir: "Söylediği gibi kaydedilmiştir" (Yalın-Emir II 1993: 137).

Teyp ve benzeri kayıt cihazları olmadığına göre Hınız Ahmet'in anlatması hızlıca yazıya aktarılmış olmalıdır.

Bence, *Dede Korkut Kitabı*'nı yazıya aktaran kişi, bu destani hikâyeleri çok iyi bilen birisi... Ya bir meddah, ya da meraklısı... Yine deneyimlerimize dönersek bir çıkış noktası bulabileceğiz.

Dinleyiciler arasında öyleleri vardır ki anlatmaları meddahlardan daha iyi bilirler fakat sosyal konumları sebebiyle anlatmazlardı. Hatta bunlar meddahların dil sürçmelerini, gelenek yadırgamadığı ve izin verdiği için, anında düzeltirlerdi. Demek ki anlatıcılar da yanılabilir.

O hâlde *Dede Korkut Kitabı*'ndaki birtakım 'şiir havası taşıyan' parçaları bu açılardan ele alacak, gerekirse metinleri tamir edeceğiz. Eserin yapısını ve üslubunu yakalayan ve ruhunda bu tür tamir-tamamlama-düzenleme ışığı yanan sanatkarlar, herhâlde Prof. Sertkaya ile öbür araştırmacılar arasındaki anlaşmazlığı giderecek ve onları ortak bir noktada birleştirecektir.